

«Sa’e ba foho atu harohan»

Introdusaun

Ita ba enfrenta pasajen transfigurasan nian. Ita sei lee tomak versaun Lucas nian, maski se iha meditasaun ida ne’e no tuir mai ita sei refere ho modu livre versaun sinóptiku sira-nian. Ho modu kompletu ha’u fó hanoin filafali hodi halo sínteze asentusaun espesífika narrasaun tolu sira kona-ba transfigurasan.

Mateus, ho nia evanjellu kompostu husi diskursu boot lima hanesan lima mós livru sira Torah nian, livru sagradu Bíblia nian ne’ebé representa núkleu judaizmu nian, haree iha Tabór foho Sinai foun no iha Jezús nu’udar Moizés foun ne’ebé fó ukun-fuan, katak Diskursu foho nian.

Marcos, oinseluk fali, lee iha Transfigurasan simplesmente Mesias ne’ebé haksumik an ninia manifestaun iha glória, atu hatudu sai tema sentrálnia ninia narrasaun nian, katak paradoksu Jezús nian ne’ebé Maromak haruka maibé hetan umillasaun, inkomprensaun no desprezu husi ema sira.

Lucas fali kapta iha eventu Tabór nian liuliu experiénsia orasaun Jezús nian, orasaun kle’an, manas, no halo nakfilak an.

Hafoin, sasin dahaat, ida iha Surat 2 Pd, haree nu’udar epizódium istórikum Kristu nia glorifikasun nian nu’udar opozisaun ba espekulasaun gnóstika sira ne’ebé hanoin eh siik kona ba aparisaun futuru sira. Tema ne’ebé subliña la’ós Transfigurasaun, maibé lian ne’ebé halian iha foho santu, Aman nia lian ne’ebé haklaken Jezús nu’udar nia Oan doben. Pedro mesak maka ko’alia kona-ba foho santu, no iha Eskritura foho santu maka Sinai, ka siaun, Jeruzalém.

Pasajen Transfigurasaun nian

«Loron ualu liu tiha Nia ko’alia liafuan hirak ne’e, Jezús lori Pedro, João no Tiago hamutuk no Nia, hodi sa’e ba foho ida atu harohan. Nia sei harohan hela, nia oin nakfila an; nia unuk nabilan tebtebes. Tekitekir mane na’in rua mosu mai, ko’alia ho Nia: sira mak Moises no Elias, ne’ebé mosu ho kmanek wa’in; sira koalia kona ba mate ne’ebé Nia sei hetan iha Jerusalem. Pedro ho nia maluk sira matan dukur liu; maibé, hader tiha, sira haree nia gloria no mos mane na’in rua ne’ebé hela ho Nia. Wainhira na’in rua ne’e sai daudaun, Pedro dehan ba Jezús: “Mestre, diak tebes katak ita iha ne’e; husik ami halo taka balun tolu: ida ba Ita, ida ba Moises no ida ba Elias.” Nia la hatene buat ne’ebé nia hateten. Nia sei ko’alia hela, kalohan ida mosu mai hodi falun sira. Wainhira sira tama iha kalohan laran, sira tauk. Husi kalohan, lia ida dehan: “Ida ne’e mak ha’u-nia Oan doben; imi rona Nia bá!” Lia ne’e ko’alia tiha, Jezús hela mesak. Eskolante sira nonok no iha loron hirak ne’ebá sira la dehan ba ema ida buat ne’ebé sira haree» (Lc 9, 28-36).

Ita konsidera uluknanai epizódium nia tatomak: kolokasaun iha kontestu evanjellu nian, pasajen evanjellu nian ne’ebé nia refere, pasajen nia importánsia iha Kreda nia tradisaun.

* Pasajen Transfigurasaun nian koloka iha sentru Evanjellu iha sinóptiku hotu. Tuir kedas mai konfisaun Pedro nian, anúnsiu dahuluk paixaun nian, kondisaun sira atu tuir Jezús. Nia forma unidade ida ho narrasaun ho Pedro nia rekoñesimentu ba Jezús nu’udar Kristu, no Jezús nia resposta ba apóstolu nia konfisaun; ne’e mak pontu importante liu narrasaun evanjellu nian. Husi momentu ne’ebá eventu sira loke dalan ba paixaun. Parese Kreda antiga hanoin katak eventu Tabór antesipa

paixaun ho lora haatnulu. Nune'e maka la'os akazu ida se Kreda selebra fetsa liturjika Transfigurasaun nian iha lora 6 Agostu hahu keda husi sekulu VII iha kalendariu bizantinu no data ne'e Kreda tomak mantein nafatin hanesan. Liutan, ne'e maka festa ida husi festa uitoan seluk ne'ebé Kreda Oriente no Kreda Osidente nian selebra iha lora hanesan. Imi bele nota katak hamutuk iha lora haatnulu husi lora 6 Agostu ba lora 14 Setembru, data Ezaltasaun Krus nian, kuaze atu dehan katak Transfigurasaun prepara proklamasan ba Jezus hedi iha Krus.

* Testu ne'ebé tan maka fo hanoin kona-ba eventu Tabor nian? Loloos laiha pasajen ida ne'ebé Jezus apresenta an ho forma gloria nian molok moris-hi'as.

Maibe iha testu ida besik liu ho ita-nian no se lee ho paralelu, evidensia momoos nia pozisaun sentral. Ne'e maka pajina Jezus nia Batizmu nian:

«Iha lora hirak ne'e duni mak Jezus mai husi Nazaré Galileia nian, hodi simu batizmu husi João iha Jordão. Wainhira Nia sai husi bee, ema haree keda lalehan nakloke; no Espiritu, hanesan manu-falor ida, tun ba Nia leten. Husi lalehan rona lian ida: “Ó Ha'u-nia Oan doben tebes. Ha'u domin tomak tau iha Ó.”» (Mc 1, 9-11).

Iha-ne'e mos Jezus iha kondisaun ida gloria nian, oinseluk husi ida baibain: lalehan nakloke, manu-falor tun ba nia no Aman nia lian fo hanoin kona-ba lian ida Transfigurasaun nian.

Narrasaun daruak atu lee ho paralelu ha'u gosta hanaran «desfigurasaun» Jezus nian, bainhira nia oin sai triste hanesan mate: ne'e mak lala'ok komovente iha Jetzemani. Hamutuk ho nia iha Pedro Tiago no João no Jezus nia oin nabilan iha Transfigurasaun, sai nakukun (Mc 12, 32-42; Mt 26, 36-46 no Lc 22, 39-46). Fasil liu mai ita, no nia prova maka tradisaun ikonografika, atu kontempla Kristu nia oin ne'ebé triste no hedi iha Krus liufali ida gloria nian, basa besik no hanesan liutan ita-nia esperiensia terus nian. Maibe oin rua ne'e fo hanoin ba malu: ita bele komprende oin ne'ebé desfigura se ita kontempla nia nu'udar nia ne'ebé transfigura.

Util atu liga transfigurasaun ho epizodiu datoluk, evanjellu Mateus ninia konkluzan, iha-ne'ebé Jezus afirma: «“Kbiit tomak iha lalehan no rai fo tiha ona mai Ha'u» (28, 18). Ne'e revelasaun ida boot liufali ida Tabor nian. Iha-ne'ebá kbbit lalehan no rai nian haksumik hela; iha-ne'e ninia kbiit universal revela ho modu esplisitu.

Ikus nian ha'u indika ba imi-nia leitura pesoal narrasaun sira moris-hi'as nian. Mt 28, 3, nune'e mos Mc 16, 5 no Lc 24, 4 ko'alia kona-ba anju sira hatais ho hena mutin, ne'ebé fo hanoin kona-ba Jezus iha foho Tabor leten, ho hatais mutin ema ida iha rai ne'e la bele halo mutin liutan, atu dehan katak moris-hi'as nia antispasaun maka Transfigurasaun.

Hahu husi ita-nia pasajen ita bele loos duni, esplora pasajen evanjeliku barak seluk.

* Transfigurasaun iha foho leten ko'alia mai ita kona-ba mistériu ida aas liu no kuaze halo ema ta'uk atu hakbesik nia. Karik presiza iha fuan no lian Kreda Oriente nian, ne'ebé kle'ur ona maka ko'alia kona-ba mistériu ne'ebé ha'u mensiona iha leten.

Ha'u hatutan pelumenus omelia armena ida husi sekulu V, husi Ema ida naran Eliseu, ne'ebé iha ninia liafuan ita bele haree entuziazmu boot ba fatin fiziku ida-ne'e:

«[...] ha’u sei ko’alia ba imi kona-ba aspetu furak foho ne’e nian. Ami rasik bá no haree ho ami-nia matan rasik no laós mesak no keta-ketak, maibé ho maluk lubuk ida. Sira barak hakarak hela tan iha folo leten, laós tanba kbiit hakaran isin nian, maibé tanba domin nurak ba Kristu. Iha-ne’ebá, defaktu hela maun-alin lubun boot ida, hodi espíritu nia matadalan liufali isin nian [monje sira hela iha Tabór husi kedas sékulu IV-V; iha foho leten it abele haree restu sira-nia mosteiru nian]. Se ema ruma konsidera fatin ne’e husi pontudevista atu buka ksolok isin nian, fatin ne’e furak liu vizaun foho seluseluk nian. Uluknanai tanba nia hatuur an iha rai-tetuk luan ida Galileia nian, no laiha foho seluk besik nia. Bee-matan naturál barak hale’u nia, iha-ne’ebá moris ai-fuan midar husi espésie oioin [...]. Nia subida husi dalan ne’ebé Na’i halo ne’e ba loos de’it. Sé maka hakarak halo axeze atu reza bele halo ho facilidade. Bainhira ema ida sae ba to’o foho ninia tutun loos, sei mosu ba nia ho modu klaru rai-tetuk tomak husi parte oioin. Rejiaun tomak nia variedade apresenta povoasaun sira hatuur besik malu, to’os ida iha to’os seluk nia sorin [ohin-loron kibbutzim ebraíku sira harii senáriu hanesan, furak duni atu haree husi nia tutun] ho sidade oioin iha nia klaran. Foho nia tutun iha kuak, forma kónkava no iha nia leten moris ai-hun ruma, maibé nia rai isin liu».

Nune’e ema antigu sira hadomi fatin ne’ebé akontese epizósiu ne’ebé ita hakarak medita.

Ida-ne’e mós epizódiu ida ne’ebé Paolo VI hadomi liu, no husi nia ha’u hakarak lee testu rua signifikativu liu kona-ba ne’e. Ida husi omelia ne’ebé nia prepara ba Angelus 6 Agostu 1978, loron ne’ebé nia mate:

«Naroman ne’ebé hakonu Kristu nakfilak an sai no sei sai mós ita-nia parte limarohan nian no glória nian. Ita simu bolun atu partilla glória basuk, basá ita “hola parte iha natureza divina” (2 Pt 1, 4)».

Testu daruak hasai husi Pensiero alla morte: «Ne’e mak ha’u hakarak, la iha naroman [nia hanoin kona-ba Tabór]. Iha hateken ikus ne’e ha’u nota katak sena [panorama] furak no mistriozu [mundu nian] maka irradiasaun ida, reflesu ida husi Naroman ida dahuluk no mesak nian... konvite ida ba vizaun Loro-matan haree-labelek. Quem nemo vidit umquam: unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, Ipse enarravit (Jo 1, 18). Sai duni nune’e bá, sai duni nune’e bá ».

Ita komprende katak ita enfrenta pasajen ida ne’ebé hakat liu ita husi parte hotu no ho haraik an ita tau ita-nia an atu serví Liafuan, hodi husik nia tama borus ita-nia fuan.

«Nai, hanorin ami harohan!»

Ita refere agora ho modu partikulár ba liafuan dahuluk sira iha narrasaun Lucas nian: «Jezús lori Pedro, João no Tiago hamutuk no Nia, hodi sa’e ba foho ida atu harohan. Nia sei harohan hela, nia oin nakfila an» (Lc 9, 28b-29a). Versíkulu sira-ne’e konvida ita atu reflète kona-ba tema orasaun nian, sentráliu iha ita-nia moris, no kona-ba Jezús nia orasaun, ho hakaran atu aprende husi nia.

Orasaun maka nia moris nia dada-iis/respiru, nune’e nia harohan nafatin. Nia harohan dala barak iha Galileia nia foho leten sira, hadeer kalan tomak iha orasaun: nia harohan mesa-mesak iha kalan molok bolu apóstolu sira (Lc 6, 12-16); nia hamulak iha kalan liutiha multiplikasaun paun sira nian (Mt 14, 23). No iha orasaun iha Tabór nia bolu nu’udar testemuñu eskolante na’in tolu ne’ebé nia konfia liu, ne’ebé ikusmai sai ninia testemuñu iha Jetzémani.

Ita bele kontempla mós nia iha orasaun enkuantu apóstolu sira admira ninia devosaun, ninia reverénsia/hamta’uk, ninia adorasau, ninia konsentrasau, ninia kalma, ninia silénsiu. Tekitekir

naroman ida haroman tomak ho nabilan ida kompara-labelek. Karik apóstolu sira repete ba nia lia-husun ne'ebé dala seluk husu tiha ona ba nia no agora ita halo sai ita-nian: «Nai, hanorin ami harohan! Ami hakarak hatene harohan hanesan ita». Jezús hatudu mistériu orasaun nian hodi harohan, no ita presiza liu atu aprende reza, atu tama iha mistériu ida-ne'e.

Iha aspetu ida orasaun nian ne'ebé kona liu ha'u. Kona ha'u tanba nia mak espresaun dahuluk alteridade nian, enkontru dahuluk nian ho «ó» ida. Hanoin modernu no kontemporáneu supera tiha ona primadu sujeitu individuál nian husi ne'ebé buat hotu depende, no rekoñese ema nu'udar sujeitu tanba hetan interpelasaun no sujeitu morál tanba nia hamriik iha Ema seluk nia oin. Ne'e mak konkista ida teolojia no filozofia kontemporánea nian – husi Martin Buber, ba Levinas, ba Mancini no seluk tan – , no aseitavel ohin-loron, tanba sai fundamentu ba morál ida: hela iha ema seluk nia oin, sai an ba ema seluk. Ita mak ema morál no umanu iha relasaun, no relasaun dahuluk mak ida ho Maromak, ida ne'ebé kle'an liu hotu, aas liu hotu, barani liu hotu, firme liu hotu tanba ita la haree nia.

Nune'e, orasaun mak espresaun espontanea ita-nia alteridade iha Maromak nia oin no Maromak nia alteridade iha ita-nia oin. Ba «ó» ida.

Tinan barak liubá ha'u promove «kátedra ida fiar-laek sira-nian» kona-ba tema: Ema fiar-laek nia orasaun, ho konviksaun katak orasaun ne'e kle'an liufali intelijénsia teórika fiar nian. Sira ne'ebé lamas iha nakukun mós, sente nesesidade atu ko'alia ba «ó» ida. Iha orasaun ita define ita-nia an nu'udar kriatura, Maromak nia partner, oan sira ka simu bolun atu sai oan, ema ho dignidade inalienavel.

Maski orasaun bele assume forma simples liu, dala balu banál, repetitivu, todan, biar nune'e iha ninia mistériu iha ne'ebé ema nia an mak hamriik iha Maromak nia An nia oin, ne'e buat ruma kmanek liu

Tuir mai, ita ba hanoin fali kona-ba Jezús nia hanorin no ezemplu konkretu sira.

Nia hanorin sira ho modu partikulár ita hetan iha Mt 6, 5-13: keta ko'alia barak, keta harohan atu hatudu an, perdua. Ita nota katak tau énfaze iha versíkulu 5-6 kona-ba solidaun no, iha Mt 7, 7-11, kona-ba perseveransa. Hanorin sira ne'ebé ita hetan iha Lc 11, 1-13, iha-ne'ebé foti fali Mateus nia pasajen sira hodi husu atu iha konfiansa, tanba ita-nia orasaun sei hetan resposta se ita insiste, no iha 18, 1-5 – ai-kanoik feto-faluk ne'ebé fó beibeik ulun-moras no juiz aat – ne'ebé konvida ba perseveransa no konfiansa. Ita bele nta mós katak evangelista João konvida ba laran-metin: «Se imi husu buat ruma mai Ha'u hodi Ha'u-nia naran, Ha'u sei halo» (14, 14); «Buat hotu ne'ebé imi husi ba Aman hodi Ha'u-nia naran, nia sei haraik ba imi» (15, 16).

Jezús nia hanorin sira barak liu: la hatudu an, solidaun, perseveransa iha hahusuk, konfiansa, perdua salan sira. Ne'e hotu rezume iha Ami Aman, ne'ebé sai sentru iha Diskursu foho nian (Mt 6, 9-13).

Iha pontu ida-ne'e ha'u hakarak subliña ezemplu ruma Jezús nia orasaun nian, hodi husik ba imi atu kontempla sira ho Espíritu Santu nia grasa.

- Jezús harohan hodi abandona an tomak iha laran-metin ba Aman, nia harohan hodi bolu nafatin Aman no hakarak atu ita banati tuir nia.

- Nia harohan ho reverénsia/hamta'uk le'an, espresaun no ezemplu maka ninia soe an ba rai iha Jetzémani. Nia soi atitude boot adorasau nian, konxiente kona-ba ninia haraik an nu'udar ema iha Maromak nia oin.

- Nia moris orasaun ho serteza absoluta katak Maromak sei rona nia orasaun. Iha-ne'e ha'u hanoin kona-ba pasajen Jo 11, iha-ne'ebé nia harohan, molok Lázaro ninia moris-hi'as: « Aman, Ha'u fó agradese ba Ita-Boot tan Ita rona Ha'u." Ha'u hatene nanis ona katak Ita rona Ha'u nafatin Aman» (vv. 41 b-42 a).

- Ida tan, nia harohan hodi hahí Aman, hanesan liafuan furak sira fó sasin iha Mt 11, 25-26: «Aman, lalehan no rai nia Na'i, Ha'u hahí Ita tan Ita subar tiha buat hirak ne'e ba matenek no neon-na'in sira hodi hatudu ba kiik-oan sira. Loos duni, Aman, tan ida-ne'e duni mak Ita hakarak».

- Hodi kontempla Jezús nia orasaun, ita bele aprende atu tau an iha Maromak nia oin konxiente kona-ba ita-nia an nu'udar kriatura. Nia ko'alia ho Aman nu'udar Oan no hanesan ema ne'ebé simu buat hotu husi leten no nune'e ba buat hotu nia agredese.

- Ikusmai ha'u hanoin fali orasaun furak hanaran orasaun saserdotál Jezús nian, orasaun naruk liu ne'ebé evanjelizta haktuir. Iha intensaun tolu ba ninia harohan.

Interesante liu katak iha orasaun ba Aman nia husu ba nia an rasik: «Foti matan ba lalehan, Jezús dehan: "Aman, oras to'o ona. Fó glória ba ita Oan [...]. Hahí fali Ha'u ho glória ne'ebé Ha'u iha uluk ho Ita, molok mundu mosu mai"» (Jo 17, 1. 5). No ita bele dehan nune'e: Aman fó glória ba Ita oan. Fó glória ba Ita oan ne'ebé ema sira la hadomi, despreza, tau sees. Haraik mós mai ami atu fó glória ba nia.

Objetu daruak ninia orasaun nian maka eskolante sira: «Aman, Ha'u harohan ba sira» (v. 9), atu Ita halo sira sai ida de'it (kf v. 11), atu mundu keta tolan sira maibé maski hela iha mundu, sira la sai hanesan mundu (kf vv. 15-16).

Ne'e mak orasaun estraordinária liu; no ita simu bolun atu moris iha mundu, maibé hodi moris tuir valór no kritériu lahanesan mundu nian.

Jezús nia orasaun intersesaun nian habelar mós mai to'o ita: «"Ha'u la harohan deit ba sira ne'e, maibé mos ba sira ne'ebé sei fiar Ha'u tan sira ne'e nia liafuan; atu sira hotu sai ida deit» (vv. 20-21).

Hodi hahú kedas iha mundu ne'e no oras ne'e sai ida de'it iha komuñau maka realizasaun ba Jezús nia orasaun.

Nune'e ita bele konfronta an ho Jezús nia hanorin no ezemplu sira.

«Dada ami ba ita, Jezús, ba ita-nia fuan, halo atu ami-nia orasaun sai ida de'it ho ita-nian, no ida-ne;e ba Ita nia glória no atu ami sai libre husi buat aat. Hanorin ami atu tama iha ita-nia konxénsia harohan-na'in nian, iha ita-nia espíritu orasaun nian, atu ami-nia moris sai nakfilak hamutuk ho ita-nian no naroman ne'ebé nabilan iha foho leten naksira uitoan iha ami-nia moris loroloron nian, ba ema hotu ne'ebé ami hadomi nia dí'ak no ba servisu Kreda nian».

(Carlo Maria Martini)